

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

მეცნე

საქართველოს სსრ
მეცნიერებათა აკადემიის
საზოგადოებრივ მეცნიერებათა
გ ა ნ ე ყ მ უ ი ლ ე ბ ი ს
მ რ გ ა ნ მ

*

МАЦНЕ
(ВЕСТНИК)
ОРГАН

ОТДЕЛЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

3

18

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა
Издательство Академии наук Грузинской ССР

ვეფხისტყაოსნის ახლად მიკვლეული უკველანი (XVI ს.) ხელნაწარის ურამგვენი

ილ. აბულაძე

ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერები ჩვენამდის მხოლოდ XVII ს-დან არის მოღწეული. თარიღიან ნუსხათა შორის ყველაზე უძველესად დღესდღეობით მამუკა თავაქარაშვილის მიერ 1645 წელს ოდიშში გადაწერილი მოხატული ხელნაწერი ითვლება. უთარილო ნუსხათა შორისაც აგრეთვე ამ საუკუნეზე ადრინდელად არც ერთს არ მიიჩნევენ. წინა საუკუნეებიდან მხოლოდ ხელნაწერთა კიდევბა და ნაგებობათა კედლებზე წარწერილი ცალკეული სტროფები და ტაეპებია მოღწეული. მათი ხანა უმთავრესად ხელის მიხედვით არის განსაზღვრული¹.

ცოტა ხნის წინათ (16—25.X. 1963 წ.) საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტმა სამეცნიერო ექსპედიცია მოაწყო კ. ახალციხეში აღგილობრივი მუზეუმის ხელნაწერთა აღსაწერად. ინსტიტუტის სამი თანამშრომელი შედიოდა ექსპედიციაში: მ. ქავთარია, ც. ჭანკიევი და ამ სტრიქონების დამწერი. ხელნაწერებზე მუშაობის დროს XIX ს-ის ერთი ხელნაწერის დაშლილ ყდაში, რომელიც სხვადასხვა ხელნაწერის ფურცლების შეწყებებით იყო გაკეთებული, შევნიშნეთ საკმაოდ ძველი მხედრული ხელნაწერის ორად-ორი ფურცელი. თავისი დაწერილობით ამან ბუნებრივად მიიპყრო ყველას ყურადღება. ტექსტის ორიოდე სტრიქონის გაშიფვრიდანვე ნათელი შეიქმნა, რომ ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთან გვექონდა საქმე. ხელნაწერის ფურცლები რამდენადმე იქვე გავწმინდეთ და ამოკითხვითაც მაშინვე ამოვიკითხეთ. ხელს გარდა სიძველეზე ქალაქი და ორთოგრაფიაც მიათითებდა. ყველა მონაცემის გათვალისწინებით ჩვენი ფრამენტები დაახლოებით XVII ს-ს მივაკუთვნეთ.

დავბრუნდით თბილისში. თან წამოვიღეთ საინტერესო ხელნაწერის ნაწყვეტებიც. დავიწყეთ მასალის დეტალური შესწავლა. პირველ რიგში ქალაქის ხანის განსაზღვრას მივმართეთ. იმედი გვექონდა. ვარაუდს ის ჭვირნიშანი გაგვიმართლებდა, რომელიც ერთს ფურცელზე მოჩანდა. ფილიგრანებზე სპეციალურად მომუშავე ჩვენი ინსტიტუტის თანამშრომელმა ა. პატაროძემ ქალაქი, მასზე აღბეჭდილი ნიშნის მიხედვით, იტალიურად დასახა და თანაც, ამავე ნიშნის გავრცელებულობის მიხედვით, 1585—1630 წწ-ით შემო-

¹ თ. ბოგაძე, ვეფხისტყაოსნის კიდევ რამდენიმე ტაეპი ძველ ხელნაწერთა მინაწერებში: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, IV, თბილისი, 1962, გვ. 93—96 (საგნის ლიტერატურა იქვე, გვ. 93, შენიშვნა 3).

ფარგლა. ჰვირნიშნის ზოგიერთი დამახასიათებელი დეტალის მიხედვით მან ეს პერიოდი კიდევ უფრო შეამოკლა და საერთოდ ხელნაწერი XVI ს-ის მიწურულით თუ XVII ს-ის დამდეგით განსაზღვრა.

ხელი მიგვაყვით აგრეთვე პალეოგრაფიულ შესწავლასაც, რაც, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ჩვენს ძეგლს XVI ს-ზე გვიანდელად არ მიგვაჩნევენებს.

ვეფხის-ტყაოსნის ნაწყვეტი, როგორც აღვნიშნეთ, ორი ფურცლისაგან შედგება. ესენი ერთმანეთის მიმდევარი კი არ არიან, არამედ პომეის სხვადასხვა ადგილს ასახავენ. ერთში ის მომენტია გადმოცემული, როცა ავთანდილი ტარიელს ლომთან და ვეფხთან ნაბრძოლსა და ამით გონება-მიხდილს ნახავს, ხოლო მეორეში ავთანდილის გამოჩენაა აღწერილი ფატმან ხათუნის კარზე.

ვეფხის-ტყაოსნის აღნიშნული ფურცლები ყდად გამოყენებისას რამდენადმე დაზიანებულია. ჯერ ერთი, ჩამოუჭრიათ მათთვის მარცხენა გვერდითი კიდე და, მერმე, წაუჭრიათ თავი და ბოლო. პირველ შემთხვევაში ჩამოჭრისას სტრიქონთა პირველი სიტყვების ნაწილია ჩამოკვეთილი, მეორეში კი, თუ წაჭრა ზედა კიდეც ეხება, სტროფის შემადგენელი დასაწყისი პირველი ან მეორე ტაეპია წაკვეთილი, და თუ ქვემოს, სტროფის ბოლო მესამე ან მეოთხე ტაეპია ხოლმე გადაკვეთილი. გვერდითი მარცხენა კიდის ჩამოჭრით დაზიანებული ადგილების აღდგენა სიძნელეს არ წარმოადგენს, მაგრამ იმის გარკვევა, თუ როგორ იკითხებოდა ზემო და ქვემო კიდეთა დაკარგული სტრიქონები, შეუძლებელია.

ფრაგმენტის პირველ ფურცელზე აღბეჭდილია სტროფები 867-დან 878-მდე, მეორეზე კი დაცულია სტროფები 1069—1080-მდე. თვითოეულ გვერდზე დაზიანებულ-დაუზიანებელი 6 სტროფია ერთად წარმოდგენილი; სულ, მაშასადამე, საკმაოდ დიდი ფორმატის ვეფხის-ტყაოსნის მხოლოდ 24 სტროფია შემონახული.

ხელნაწერი შესრულებულია მხედრული ხელით. სტროფის დასაწყისი ტაეპის პირველი სიტყვები დაწერილია წითლით, ხოლო დანარჩენი—შავით. გადამწერს აქა-იქ ასო დაუკლია სიტყვისათვის. ასე მაგ., სწერია „შესმის“, უნდა იკითხებოდეს კი—„შეესმის“ (871,4).

ორთოგრაფია ადგილ-ადგილ კოჭლობს. მაგ., სწერია: „დამეხსენ“ (873,3), „გაახსნეინა“ (1079,1), ხოლო საჭირო იყო: დამექსენ“, „გააქსნეინა“; ანდა სწერია: სახელსა“ („თუალთა ავლებდა სახელსა“—871,1) და უნდა იყოს „საქელსა“. გარდა ხანისა და ვარის აღრევისა, ზოგჯერ უბრჯგუცა და ვინიც არაა ხოლმე რიგზე წარმოდგენილი. ასე მაგ., სწერია: „უძღუნა ძღვენი“ (1078,2), ხოლო უნდა: უძღუნა ძღუენი“. ასეთმა მერყევმა ორთოგრაფიამ შეიძლება აფიქრებინოს კაცს, ძეგლი უფრო გვიანდელ ხანას ეკუთვნისო, ვიდრე გვეგონია, მაგრამ ასეთი ჭრელი სურათი XVI საუკუნის არა ერთ თარიღიან ხელნაწერ ისტორიულ დოკუმენტში შეინიშნება. ასეა კერძოდ, Hd—11.201 დოკუმენტში, რომელიც 1545 წელს არის დაწერილი („ნავენახევი“, „ჩვენგან“, „ღვინო“ და სხვა).

ფრაგმენტში არის ერთი შემთხვევა, სადაც გადამწერი ამჩნევს თავის შეცდომას და წანაცდენს აწებებს ქალალდს და ასწორებს შეცდომას წაწებებულ ქალალდზე სათანადო სიტყვების წაწერით. რომ ნათელი იყოს, თუ რას შეეხება აღნიშნული, მოვიყვანთ სათანადო ადგილს. 875-ე სტროფის

პირველი ტაეპი იწყება სიტყვებით: „თუ ბრძენი ხარ“, მისი მომდევნო 876-ე სტროფის დასაწყისი ტაეპის თავში აგრეთვე ასეთსავე სიტყვებს ვხვდებით: „ბრძენი ხარ და“. ამ უკანასკნელს მოსდევს ის სიტყვები, რომლებიც წინა სტროფში მიჰყვებოდა მსგავს დასაწყისს: „ყოველი ბრძენი“. წინა სტროფიდან გადმოტანილი ამ სიტყვების უმართებულობა შეუნიშნავს გადამწერს, რომელსაც წაუწვებებია ამ სიტყვებზე ქალაქის სუფთა ნაკვეთი, რაზედაც წაუწერია სხვა შესაფერისი სიტყვები ისე, რომ ბოლო სიტყვის ბოლო მარცვალი დანაწებებ ქალაქს გადასცილებია. „ყოველი ბრძენის“ ადგილს ამ ნიადაგზე უკვე ახალი სიტყვები გაჩენილა: „არა იცი გამოჩენი(ვა)“. ასეთია გადამწერის დამახასიათებელი ნიშნები, რომლებიც ვეფხის-ტყაოსნის შემოჩენილ ფრაგმენტზეა გამოსახული.

გადამწერის ხელი ტიპიურია XV—XVI სს-ისათვის. საგანგებო აღნიშვნის ღირსია ჩინის დაწერილობა, რომელიც მეტად თავისებურია და იშვიათია ძველი საუკუნეების დაწერილობისათვის. არქაული მხედრული დაწერილობისაა შინიც, რომელიც თავისი მოყვანილობით ასომთავრული ხუცურის შინსა ჰგავს. დამახასიათებელია აგრეთვე თანის, ონის, უნის, ჭარის დაწერილობა. XVII—XVIII სს-მა სულ სხვა სახისა იციან ეს ნიშნები; ისინი თავისი ფორმით უფრო წინა საუკუნეების დაწერილობას ემხრობიან. აღნიშნული ნიშნებისა და, საერთოდ, მსგავსი ხელის დაძებნისას თარიღიან ისტორიულ დოკუმენტებს შორის (ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდისა) XVI ს-ის 74 დოკუმენტიდან 2 ცალი აღმოჩნდა მხოლოდ ვეფხის-ტყაოსნის ჩვენი ფრაგმენტისნაირი დაწერილობისა, ხოლო მე-15 საუკუნის 30 თარიღიან დოკუმენტთა შორის მსგავსია 2; რანდენადმე წააგავს ფრაგმენტის შრიფტს აგრეთვე ორი. XVI ს-ის დოკუმენტები 1545-სა და 1555 წლებშია დაწერილი, XV ს-ისა—1413, 1467 წწ-ში. ფილიგორანის ჩვენება პალეოგრაფიულ მონაცემებთან ერთად, როგორც ვხედავთ, უეჭველსა ხდის იმ ჩვენ (ექსპედიციის წევრთა) ვარაუდს, რომელიც ფრაგმენტის ტექსტის პირველი გაცნობისთანავე დაგვებადა, რის თანახმად ფრაგმენტი XVI ს-ის ხელნაწერად იქნა მიჩნეული.

ვეფხის-ტყაოსნის ფრაგმენტი, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, სულ 24 სტროფს შეიცავს, მეტად საგულისხმოა ტექსტობრივ. მას აქვს მრავალი ისეთი წაკითხვა, რომლებიც გარკვეულ ხელნაწერებთან ანათესავენ. მაგრამ ამასთან ერთად მოეპოვება ისეთი წაკითხვებიც, რომლებიც სხვა დღემდის ცნობილი XVII—XVIII სს-ის ხელნაწერებისაგან განასხვავებს და აშდენად ცალკეც აყენებს მას.

აღვნიშნეთ ისეთი შემთავევები, რომლებითაც ჩვენი ხელნაწერი ემხრობა ვეფხის-ტყაოსნის ცნობილ ნუსხებს.

867,4-ის წაკითხვა: „ვით გირგალმან ჩაირბინა. არ მოსცილდა ჭურეტად მისა“ თავისი „არ მოსცილდა-თი“ ემხრობა EFMOPSა² ნუსხებს.

868,4-ის წაკითხვა: „მას აღარა შეესმია, გაღმა სოფლით გაებიჯა“ თავისი „გაღმა სოფლით-ით“ მხარში უდგას MOS ხელნაწერებს.

² წარმოდგენილი ლიტერები მოყვანილი გვაქვს (ა-ს გარდა) ვეფხის-ტყაოსნის ტექსტის დაბდგენი კოპიისის მიერ 1937 წელს მიღებული აღნიშვნის მიხედვით (იხ. ვეფხის-ტყაოსნის ჩანართი და დანართი, თბ, 1948).

869 სტროფის პირველი ტაეპის „ერთკენ“ („ერთკენ უც ლომი მოკლული“) გვხვდება აგრეთვე FIKMOPST-ში. მეორე ტაეპის „კულა ერთკენ-ს“ იმეორებენ ხელნაწერები HOS. მეოთხე ტაეპის „მცხუნვარე“ კი ა-ს (ე. წ. გურგენასეულს) ნუსხაშია.

870-ე სტროფის პირველი ტაეპის „ახმაცა“ იპოვება შემდეგ ხელნაწერებში: BHIMP. მესამე ტაეპის წაკითხვა „სიტყუათა მცრობასა“ კი მხოლოდ E-შია დაცული.

872-ე სტროფის მეოთხე ტაეპის „აიჭრა“ გვაქვს ხელნაწერებში—EOSა და სხვა.....

მეტად რომ აღარ განვაგრძოთ ასე პირწმინდად ყველას ჩამოთვლა (რაც პოემეს ტექსტთან ქვემოთ ნაჩვენები გვაქვს), უფრო დამახასიათებელ შემთხვევებს შევხებით.

875-ე სტროფის მეოთხე ტაეპის დასაწყისი სიტყვები „თუთ თავისა პირისაგან“ მხოლოდ Eა ხელნაწერებს მოგპოვებათ.

878-ე სტროფის მეორე ტაეპის წაკითხვა „შენი პონა“ მარტო ა (ე. წ. გურგენასეულს, ანუ Q—930 ნუსხას დაუცავს.

1073-ე სტროფის მესამე ტაეპის „ოქროანისა“ (ნაცვლად გამოცემის „ძოწეულისა“) იპოვება ხელნაწერებში: EMSა.

1074-ე სტროფის მეორე ტაეპის „ქარვასლა (და)“ Q—930 ხელნაწერშია დაცული.

ვეფხისტყაოსნის 1957 წლის გამოცემის ტექსტისაგან განსხვავებული ჩვენი ძეგლის წაკითხვების დაძებნამ და აღნუსხვამ (პოემის XVII—XVIII სს-ის ცნობილ ხელნაწერ ნუსხებში) საგულისხმო სურათი გადაგვიშალა თვალწინ. გაირკვა, რომ თავისი განსხვავებული წაკითხვებით ჩვენი ფრაგმენტი გვერდში უდგას უფრო მეტად ხელნაწერთა ერთ ჯგუფს. ესენია E (S —2829,1688 წლისა), S (ოქსფორდში დაცული), H (S—4499), O (Q—261) და ა (ე. წ. გურგენასეული, Q—930) ხელნაწერები, რომლებიც, გარდა ერთისა, XVIII ს-ის ნუსხად რომ ითვლება (O, Q—261), XVII საუკუნისაა. ჩვენს ტექსტთან მიმართებით რომ ამათი დამოკიდებულება %⁰/₁₀₀-ში ავსაზოთ, შემდეგ სურათს მივიღებთ. ჩვენი ძეგლის წაკითხვებს, რომლებითაც ის არსებული გამოცემისაგან განსხვავდება, მხარს უჭერს 80%-ით E ხელნაწერი, 66%-ით S ხელნაწერი, 64%-ით H ხელნაწერი, 61%-ით O ხელნაწერი და 60%-ით ა (ე. წ. გურგენასეული) ხელნაწერი.

აღნიშნულთან ერთად არანაკლებ საინტერესოა ის წაკითხვებიც, რომლებითაც ჩვენი ტექსტი არც არსებულ გიმოცემასთან და არც ცნობილ ნუსხებთან ვეფხისტყაოსნისა არა დგას. ასეთები კი არიან:

1. „[ვარ]დმან ფერი გა ა ა ნ ა თ ლ ა ბ რ ო ლ ი ბ რ ო ლ ა დ, სა თ ი სა თ ა დ“ (867,3).

2. „[მ]უნ ა გ რ ე გ უ ლ ს ა უ ნ ა თ ლ ე ბ ს ც ე ც ხ ლ ი მ ც ხუნ ვ ა რ ე ც ხ ე ბ უ ლ ი“ (869,4).

3. „[ვ]ელარ ასმინა, გარდიჭრა, ძმა გამოიჩენს ძმობასა“ (870,4).

4. „[ბ]რძენი ხარ და [არა იცი გამოიჩე]ვა ბრძენთა თქმულებ“ (876,1).

5. „[მ]ას ვაცნობო მოსულა შენი, წაგიყუანოს ვ[ით]ა თუისი“ (1071,3).

- 6. „[წინა] კაცთა მოგაგებებს, ქალაქს შეხუალ ნათელ-დღისი“ (1071,4).
 - 7. „[ყმა] მოა, მისთა მჭურეტელთა შუქი მზედ გ[აიციადიან]“ (1072,4).
 - 8. [ფატმან ხათ]უნ თუალად მარჯვე, არ-დუხჭირი, მაგრა მზ[მელი] (1077,1).
 - 9 „[ნაკუთად] კარგი, შავ-გურემანი, პირ-მსუქანი, არ პირ-ბნელი“ (1077,2).
 - 10. „[დილასა ლარი] ყუალაი, უჩუნა, გაახსნეენ[ა]“ (1079,1).
- წარმოდგენილი შემთხვევებიდან ზოგი ორთოგრაფიულ რიგს განეკუთვნება, როგორც მაგ. „განათლა“ (1), ნაცვლად ძვ. ქართულის „განანათლა-სი“; „მოა“ (7) „მო-ვა-ს“ წილ და „ყუალაი“ (10) „ყუელაი-ს“ მაგიერ (რასაც გადამწერი სხვა ადგილს,—872 სტროფში.—ხმარობს კიდევაც), ხოლო ზოგი ორთოგრაფიას სცილდება და შინაარსს, აზრს ეხება. რამდენად მართებულია ვეფხის-ტყაოსნის ჯერ-ჯერობით უძველესი ამ ტექსტის აღნიშნული ადგილების წარმოდგენილი სახით ხმარება, ამას სხვა ხელნაწერების ჩვენებებთან დაპირისპირება და გამოწვლილვითი შესწავლა გაარკვევს. კრიტიკულად დადგენილი ტექსტისათვის თუნდ უცხოც რომ აღმოჩნდნენ ეს წაკითხვები, მაინც საგულისხმონი არიან. ისინი თვალნათლივ გვანიშნებენ იმას, რომ ვეფხის-ტყაოსნის ტექსტი კანონიზებული არასდროს არ ყოფილა, ის მუდმივ განიცდიდა მეტ-ნაკლებ ცვლილებას რედაქტორთა თუ გადამწერთა ხელთ. ერთი ასეთი ხელნაწერის ნაშთია ჩვენი ნაწყვეტი, რომელიც ამიერიდან გარკვეულ მნიშვნელობას იძენს, როგორც უძველესი ნუსხა ჩვენამდის მოღწეული ვეფხის-ტყაოსნის ხელნაწერთა შორის.

1r

867 [ვარდ]მან ფერი გაანათლა, ბროლი ბროლად¹, სათი სათად²
[და ვი]თ გირგალმან³ ჩაირბინა, არ მოსცილდა⁴ ქურეტად მათად⁵.

3. განანათლა. ბროლდა. სათდა. 4 გრიგალმან. მისცალდა. მათდა.*
¹ ბროლად MOSა ² სათად S. ³ გირგალმან ADEEFHIKPUYა ⁴ მოსცილდა EFMOPSA. მათად S

868 [რა ტა]რიელ დაინახა, გაღანამცა¹ დაეღრიჯა.
[ახლოს მყოფი] სიკუდილისა ჯდა და პირი დაებღნიჯა,
[საყელონი გარდებ]ივენეს, თავი სრულად გაეგლიჯა,
[და მას აღ]არა შეესმოდა, გაღმა სოფლით² გაეღიჯა.

1 განაღამცა. 4— სოფლით გაღმა.
¹ გაღანამცა BDFHIKMNOPTUა ² გაღმა სოფლით MOS.

869 [ერთკენ]ნ¹ უც ლომი მოკლული და ქრმალი სისხლ-[მოცხებული],
[კულა] ერთკენ²—ვეფხი უსულო, მკუდარი, ქუე-დანარცხებული;
[მას] წყაროსაებრ თუალთაგან ცრემლი სდის გაფიცხებ[ული].
[და მ]უნ აგრე³ გულსა უნათლებს ცეცხლი მცხუნვარე⁴, ცხ[ებული].

1. ერთკერძ. 2. ერთკენ] სხვაგან. 4. ეგრე. უნათლებს] უნთებდა. მცხინვარე.
¹ ერთკენ FIKMOPSTა ² ერთკენ HOS. ³ ეგრე ABCDEHOUYა ⁴ მცხუნვარე-W.

* აქ და სხვაგან (დანარჩენ სტროფებში) ნაჩვენებია ვეფხის-ტყაოსნის 1957 წლის გამოცემის წაკითხვა-სხვაობანი.

870 [თუალ]თა ახმაცა¹ ზარ-ედვა, სრულად მიჰქდოდა ცნობასა,
[მიახ]ლებოდა სიკუდილსა, მოშორებოდა² თმობასა.
[ყმა] სახელ-დებით უყივის, ლამის სიტყუათა მცრობას[ა],
[და ვ]ელარ ასმინა, გარდიჭრა, ძმა გამოიჩენს ძმობას[ა]!

1. ახჰადცა. 2 მოშორებოდა. 3 სიტყუათა მცრობასა] აიტყვითა კრობობასა.
4. გამოაჩენს.

¹ ახმაცა BHIMP. ² მოშორებოდა BCDEFHKMNOPTYW. ³ სიტყუათა მცრობასა E.

871 [ველითა] ცრემლსა უწურავს, თულთა ავლებდა სახელს[ა],
[ახლოჲ] უზის და უზახის მართ სახელ-დებით სახელს[ა];
[ეტყუ]ის: „ვერ მიცნობ ავთანდილს, შენთვის გაჭრილსა და
[ხელსა]?“
[და მას არა დია შე]ესმის¹ რეტსა, თულ-დაუფახუელს[ა]².

4. თულ-დაუფახელსა.
¹ შესმის Oა. ² თულ-დაუფახუელსა BCDFHIOYW.

872 [ესე] ყუელაი ასრეა, რაცა აწ ჩემგან თსრობილ[ა].
[ცრემ]ლი¹ მოსწურა² თულთაგან, ცოტად-რე მოა[ც]ნობილ[ა],
[მაშინ]ლა იცნა, აიჭრა³, მოეჭდო, მოეცნობილ[ა].

2. ცრემლი მოსწურნა 3. აიჭრა] აკოცა.
¹ ცრემლი BEHIKMOPS. მოსწურა BEKOST. ² აიჭრა. EOSა.

1v

873. [გნა]ხე სულთა გაუყრელად¹, ფიცი ასრე დავამტ[კიციე];
[აწ] დამეხსენ², სიკუდილამდის ვიტროო და თავსა ვიც[ე].
[და მა]გრა გუედრებ დამარხუასა, მვეცთ საჭმელად³ [არ მივიციე]“.

2. გაუყრელმან. 4 მხეცთა საჭმლად.
¹ გაუყოელად FHOSა. ² დამეჰსენ ACY. ³ მვეცთ საჭმლად FIPW.

874 [ყმა]მან უთ]ხრა: რაშიგან ხარ, შენ საქმესა რად [იქ ავსა?]
[ვინ მი]ჯნ]ური არ ყოფილა, ვის საჭმილი¹ არა [სწუ]ავსა?
[ვის] უქნია შენი მგზავსი² სხუათა³ კაცთა [ნათესავსა]?
[და რ]ად სატანას წაუღიხარ, რად მოიკლავ ნებით [თავსა]?
3. უქმნია. მგზავსი. სხუასა.

¹ საჭმილი EFHIKMNOPSა ² მგზავსი BEHMNT. ³ სხუათა BEFHIK MOPSTW

875 [„თუ] ბრძენი ხარ, ყოვლი ბრძენი¹ აპირებენ ამა პირს[ა]:
[ვამს] მამაცი მამაცურად², სჯობს, რაზომცა ნელად ტირ[სა].
[ჭირ]სა შიგან გამაგრება ასრე უნდა, ვით ქუიტიკირ[სა].
და [თ]უით თავისა ჭკუისაგან³ ჩაფარდების კაცი ჭირ[სა].

1. ყოვლი ბრძენი. 2 მამაცური. 4 თუით თავისა ჭკუისაგან] თავისისა ცნობისაგან.
¹ ყოვლი ბრძენი BEFHIKMOPSTW. ² მამაცურად BEHOSა. ³ თუით თავი-სა ჭკუისაგან Eა.

876 [„ბრ]ძენი ხარ და [არა იცი გამოჩე]* ვა ბრძენტ[ა] თქმულებ,
[მინ]დორს სტირ და მგეტთა ახლავ, რას წადილსა აღისრუ[ლებ]ი?
[ვის]თუის ჰყუდები, ვერ მიხუდები, სოფელსაცა² მოიმღურ[ვებ]ი,
[და] თავსა მრთელსა რად მოიკლავ³, წყლულსა ახლად რად იწყ[ლულებ]ი?

* ფრჩხილებში ჩასმული წაწებებული ყოფილა სიტყვებზე: „ყოფი ბრძენი“, რის ნაკვალევი მოჩანს.

1 ~ გამორჩევა არა იცი. 2. აისრულებ. 3. სოფელსაცა მოიმღურებებ] თუ სოფელსა მოიძულებ. 4. მოიკლავ] შეიკრავ.

1 აღისრულებ Nა. 2 სოფელსაცა EHOS. 3 მოიმღურებებ ESა. 4 მოიკლავ E.

877 [„ვინ] არ ყოფილა მიჯნური, ვის არ საგმილი სდებია[ნ]?
[ვი]ს არ უნახავს¹ პატიჟნი, ვინ ვისთუის² არა ბნდ[ებია]ნ?
[მითხარ, უსახო რა ქნილა, სულნი³ რად ამოგვდებია[ნ]?
[და] არ იცი, ვარდი უეკლოდ არავის მოუკრეფია[ნ]⁴!

1. სახმილი. 2. უნახვან. ~ ვისთუის ვინ. 3 ქნილა 4. მოუკრეფიან.

1 უნახავს BDEHIKMPW 2 ვინ. ვისთუის Hა. 3 სული BIა. 4 მოუკრეფიან BEKOST.

878 [„ვარ]დსა ჰკითხეს:“ ეზომ¹ ტურფა რამან შეგქნა² ტანად, [პირად]ი?
[მიკუ]ირს, რად ხარ ეკლიანი? შენი პოვნა³ რად ა ქირ[ად]ი?

1. ეგზომ. შეგქმნა. 2. ~ პოვნა შენი. რადა] რად არს.

1 ეზომ EI. 2 შეგქნა BEHIPU. 3 ~ შენი. პოვნა ა.

2r

1069 [უტურ]ფესსა¹ სეფედ დასხმენ, ფასსა მუნვე დაუთულია[ნ]:
[და] მათ მაშინვე ააზატებს, ვითა სწადდეს, დაჰყიდ[იან].

3. უტურფესთა.

1 უტურფესსა ACHT.

1070 [„თქუენებ]რთა საბატოთა მათ მართებს გამოს[უენება]:
[დამ]ყენებელთა უბრძანებს, მართებდეს ვის დაყენებ[ა].
[აწ] იგი აქა არ არის, რას] მარგებს [მისი ხსენება]!
[და გამოგებვა და] წაყუანა [მა]ს მართებს [თქუენი ქენება].

1 ჰმართებს. 2 ჰმართებდეს.

1071 [ფატ]მან ხათუნ შინა [არის], ხათუნი და ცო[ლი მისი],
[პუ]რად კარგი მასპ[ინძელი], მხიარული, არ თუ [მქისი];
[მას] ვაცნობო მოსულა³ შენი, წაგოყუანოს ვი[თა თუისი];
[და] წინა] კაცთა მოგაგებებს, ქალაქს შეხუალ ნათელ დ[ლისი]“.

3 მოსულა. შენი] თქუენი. 4 კაცთა. ნათლიე.

1 მოსულა BFW. კაცთა.

1092 [ავთ]ანდილ უთხრა: „წადიო, აგრე ქენ, რაცა გწა[დიან]“.
[მება]ლენ მირბის, იხარებს, ოფლი¹ მკერდამდის ჩასდი[ან].
[ხათ]უნსა უთხრა ამბავი: „მე ესე დამიქადია[ნ].
[და] ყმა მოა, მისთა მჭურეტელთა შუქი² მზედ გ[აიცადიან].

1. ქმენ. 2. ოფლნი. 4 მოვა. შუქნი.

1 ოფლი (ყველგან). 2 შუქი IPR.

1073 [ვა]კარი ვინმე პატრონი არს ქარავენისა დი[დისა].
 [სა]როსა მგზავსი¹ ნაზარდი მთუარეა² დღისა შუიდ[ისა];
 [შუ]ენის ჯუბა და მოხუენა³ ოქროანისა⁴ [რიდისა].
 [და] მიმიკმო⁵, მკითხა ამბავი და ნირი ლარ[თა სყიდისა].

2 მსგავსი. მთუარეა] და მთუარე. 3. მოხუენა. ოქროანისა] ძოწეულისა.
¹ მგზავსი BHEMNRT. ² მთუარეა EHNSW. ³ მოხუენა FIKMPRSTW. ⁴ ოქ-
 რო(ვ)ანისა EMSW. ⁵ მიმიკმო EHMSW.

1074 [ფატმა]ნ ხათუნს გაეხარნეს, გააგება [მონა ათი],
 [მო]უკაზმა ქარვასლა [და]¹ დააყენა ბა[რგი მათი];
 [შემოვიდა ლაწუი-ვარდი], ბროლ-[ბადახში, მინა სათი];
 2 ქარვასლა [და] ქარვანსრანი.
¹ ქარვასლა [და] ა] ქარკაალანი BENS.

2v

1075 [ხარი გა]კდა, შემოაკრფა ¹ ქალაქისა ერნი სრულად],
 [იქით-აქ]ეთ² იჯრებოდეს, „უჭურიტოთო ამას სრულად]“³,
 [ზოგნი ნ]დომით შეკფრფინვიდეს, ზოგნი დარჩეს⁴ სრულ-წასულად],
 [და მათთა] ცოლთა მოიძულევს⁵ ქმარნი, დარჩეს გაბასრულად].

1 შემოაკრფეს. 2. -აქათ. სრულად. 3 დარჩეს] იყვნეს. სულ-წასრულად 4. მო-
 იძულვენს.
¹ შემოაკრფა EIMP. ² -აქეთ FHKOTWw. ³ სრულად BEFHKOPTSRU
 დარჩეს EOP ⁴ მოიძულევს ACDEHIKMNOPTUYWX.

1076 [ფატმან, ცოლი უ]სენისა¹, გაეგე[მა] კარ[თა წინა],
 [მხიარულად უსალა]მა, სიხარული დაიჩინ[ა];
 [ერთმანერთი მოიკით]ხეს, მხიარულნი[ი]² [დ]ასხდეს შინ[ა],
 და ფატმან ხათ]უნს მისულა³ მისი შ[ე-ვით-]წაატყევ, არ ეწყინ[ა].

1 უსენისა. 3. მხიარულნი] შევიდეს და. 4. მოსლვა.
¹ უსენისა EFHIKMOPTRWw. ² მხიარულნი ESW ³ მისულა EHOP.

1077 [ფატმან ხათ]უნ თულად მარჯუე, ა რ-დ უ ხ კ ი რ ი, მაგრა მზ[მელი],
 [ნაკუთად] კარგი, შავ-გურემანი¹, პირ-მსუქანი, არ პირ-ბნელი[ი],
 [მუტრი]ბთა და მომღერალთა მოყუარული, ღვინის მსმელი;
 [და დია ედვა] სასალუქო დასაბურავ ჩასაცმელ[ი].
 1. არ-დუხკირი] არ-ყმაწვილი. 2. შავ-გურემანი. პირ-ბნელი] პირ-ხმელი.
¹ შავ-გურემანი FHINPRTSw.

1078 [მას] ლამესა ფატმან ხათუნ უმასპინძლა მეტად კარგ[ა].
 [ყმა]მან უძღუნა ცღვენი ტურფა, მიმღებელთა თქუეს, თუ:[„გარგა]“.
 [ფატმან] მისი მასპინძლობა უღირს, ღმერთო, არ დაჰკარგ[ა]¹.
 [და სუეს] და ჰამეს, დასაწოლად ყმა გავიდა ლამე² გარ გ[ა].

3 დაკაოგა. 4 ღამით.
¹ დაჰკარგა ABCDEFHIMNOPRTYXw. ² ღამით AB_CDEFKIPTVYWX

- 1079 [დილასა ლარი] ყ უ ა ლ ა ი უჩუნა, გახსნევინ[ა].
 [ტურფანი სეფედ გა]რდასხნა, ფასიცა დაათუღევინ[ა],
 [ვაჭართა უთხრა: „წაიღ]ეთ,—აჰკიდა, გააწევინ[ა],—
 [და თქუნ ვითა გინდა], ვაჭრობდით, ნუ გამამ[ქ]ლავენებთ, მე ვინ[ა]“.
 † ყუელაი.
- 1080 [ყმა ვაჭრულად იმოს]ების, არ ჩაიცვამს [არას მისსა].

НОВО ОТКРЫТЫЙ ФРАГМЕНТ ДРЕВНЕЙШЕГО СПИСКА ВЕПХИС-ТКАОСАНИ

И. В. АБУЛАДЗЕ

Резюме

Самой ранней датированной рукописью поэмы Ш. Руставели является список 1646 г. Относящимися к ранним векам считаются те извлечения из поэмы, которые были обнаружены в приписках древних рукописей или же в надписях сооружений.

Научной экспедицией Института рукописей в составе М. Кавтария, Ц. Чанквевой и пишущего эти строки осенью 1963 года удалось открыть в рукописных фондах Ахалцихского краеведческого музея им. И. Джавахишвили 2 листа из поэмы Руставели. Палеографическое изучение текста, так же как и филигрань бумаги, позволяют отнести рукопись к последней четверти XVI века.

Наряду со своей древностью новооткрытый фрагмент Вепхис-Ткаосани привлекает внимание исследователей и своими различиями или вариантами, которые должны быть учтены при установлении критического текста произведения.

Handwritten text in Georgian script, likely a historical document or manuscript. The text is densely packed and appears to be a list or a series of entries, possibly related to land or property records. The script is cursive and somewhat faded, characteristic of older handwritten documents. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines across the page.

Handwritten text in Georgian script, likely a historical document or manuscript. The text is densely packed and appears to be a list or a series of entries, possibly related to land or administrative matters. The script is cursive and somewhat faded, characteristic of older handwritten documents. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines across the page.

Handwritten text in Georgian script, appearing to be a list or account. The text is written in a cursive style and is somewhat faded. It includes various words and phrases, some of which are difficult to decipher due to the handwriting and fading. The text is organized into several lines, with some words appearing to be repeated or listed in a sequence. The overall appearance is that of an old, handwritten document.

Handwritten text in Georgian script, likely a list or inventory. The text is dense and difficult to decipher due to the cursive style and some fading. It appears to contain names and possibly descriptions of items or locations.

1413 წლის ისტორიული დოკუმენტი Hd-1358 ბ.

Handwritten text in Georgian script, likely a list or inventory. The text is dense and difficult to decipher due to the cursive style and some fading. It appears to contain names and possibly descriptions of items or locations.

1545 წლის ისტორიული დოკუმენტი Ad-11201.